

לעילוי נשמת עלם החמודות, משה ברי ז"ל,
שעלה לגיני מרומים בין פסח לעצרת,
ואישיותו תואמת את הכתוב במאמר.

הרב שמואל גולן

גבורה במשנת הרב קוק

מרן הרב קוק זצ"ל, נהג לפרסם בלוח השנה פתגמים קצרים לכל חודש מחודשי השנה, המבטאים בעינינו את מהות החודש. בחודש אייר - החודש השלם בין פסח לעצרת - תרע"ד, כתב הרב:

הגבורה העילאה של תלמידי ר' עקיבא, והצפונה של קדושי הקהילות מתחברות יחד באוצר הרזים של רשב"י.

גם ללא הבנה מעמיקה של דברי הרב, ברור שמדובר על שני סוגים של גבורה; האחת עילאה (תלמידי רבי עקיבא), והאחת צפונה (קדושי הקהילות). שניות זו במושג הגבורה, מצינו גם באגרת קודשו של מרן הרב (אגרות הראיה ח"ד, אגרת נח):

על ענין הגבורה שבאורות. הדברים מבוארים שלפי קדושתה של כנסת ישראל, הכל הוא קדוש ונשגב לאין חקר. ושמשון שנשבח בגבורת גופו, הוא קדוש ה', ודן את ישראל לאביהם שבשמים, ונקרא על שמו של הקב"ה. ומתוך הצורך הגדול של התגברות הקדושה בעולם באחרית הימים על ידי כנסת ישראל, מוכרחת גם הגבורה הגופנית להתעורר ברוב כח... וכפיר האריות ששיסע שמשון, הוא מכוון נגד הארי שהיכה בניהו בן יהוידע האיש החי, שהיתה כל עבודתו גבורה פנימית של קדושה ביחודי קודש נשגבים ונוראים מאד, שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני. וכשם שהעבודה הפנימית של קדושי עליון שבדורות כולם, היא נמשכת מהשפעת קדושתו של בניהו בן יהוידע, כן כל העבודה של התגברות הגבורה הגופנית בכללות כנסת ישראל, היא נמשכת מקדושת נזיר א-להים שמשון הגיבור...

כאמור, שתי גבורות: האחת - הגופנית, המיוצגת על ידי שמשון, והאחרת פנימית, מיוצגת על ידי בניהו בן יהוידע. (בהמשך דברינו נתיחס ביתר פירוט לאישיותם של שמשון ובניהו בן יהוידע).
התיחסות לשני סוגי הגבורה, אנו מוצאים בדברי תנאים ואמוראים, ראשונים ואחרונים.
במסכת שבת (סג.) שנינו במשנה:

לא יצא איש לא בסייף ולא בקשת ולא בתריס ולא באלה ולא ברומח, ואם יצא חייב חטאת. ר' אליעזר אומר: תכשיטין הן לו. וחכמים אומרים: אינן אלא לגנאי...

ובגמרא שם:

אמר ליה אביי לרב דימי...: מאי טעמא דר' אליעזר דאמר תכשיטין הן לזו דכתיב: "חגור חרבך על ירך גיבור הודך והדרך". אמר ליה רב כהנא למר

בריה דרב הונא : האי בדברי תורה כתיב. אמר ליה: אין מקרא יוצא מידי פשוט.

נמצינו למדים שלדעתו של אביי, ה'גיבור' המוזכר בפסוק הוא גיבור מלחמה כפשוטו (גבורת הכח), ולכן סובר ר' אליעזר שחרב וכדומה תכשיטין הן, ומותר להוציאם בשבת, ואילו לדעתו של רב כהנא, הגבורה שמציין הפסוק, היא גבורת הרוח, 'דברי תורה', ולכן כלי נשק אינן תכשיטים.

את שני סוגי הגבורה אנו מוצאים בדברי הראשונים. במסכת נדרים (לח.) למדנו ש"אין הקב"ה משרה שכנתו אלא על גיבור ועשיר וחכם ועניו". כל המעלות האלו נלמדות ממשה רבינו - "דכתיב ויפרוש את האהל על המשכן, ואמר מר משה רבינו פרשו", ובהמשך שם מובאת ראייה נוספת מיכולתו של משה לתפוש את הלוחות ש"אורכן ששה ורוחבן ששה ועוביין שלושה". מכל זה מסיק שם רש"י:

מכאן דגיבור היה וגוף גדול.

היינו: רש"י מבין את דברי הגמרא כפשוטו, שהגבורה הנחוצה לנביא היא גבורה פיזית. לא כך רואה את הדברים הרמב"ם, וזה לשונו (פ"ז משמונה פרקים):

ודע שכל נביא לא נתנבא אלא אחר שיהיו לו כל המעלות השכליות ורוב המעלות המידות והחזקות שבהן, והוא אמרם: אין הנבואה אלא על חכם, גיבור ועשיר. וחכם - הוא כולל כל המעלות השכליות בלי ספק... וכן גיבור - הוא גם כן במעלות המידות, רצוני לומר שינהיג כוחותיו כפי הדעת והעצה... והוא אומר: איזהו גיבור - הכובש את יצרו.

לדעתו איפוא, הגבורה הנדרשת לנביא היא גבורת הרוח. ניתן כמובן לומר בפשטות שישנה מחלוקת בנושא, אולם נראה יותר ששתי השיטות משלימות זו את זו, בבחינת "אלו ואלו דברי א-להים חיים". כך מצינו בגמרא במסכת מועד קטן (סז:), ביחס לדוד המלך:

"אלה שמות הגיבורים אשר לדוד" - מאי קאמר? אמר ר' אבהו: הכי קאמר: ואלה שמות גבורותיו של דוד (היינו תכונות אופיו)... "הוא עדינו העצני" - כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת, וכשהיה יוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ.

שילוב שתי הגבורות באישיותו של דוד, נמצא גם בדברי המדרש (ב"ר ס"ג, י"א):

"אדמוני" - אמר ר' אבא בר כהנא: כאילו שופך דמים. וכיוון שראה שמואל את דוד אדמוני, נתירא ואמר, אף זה שופך דמים כעשיו. אמר לו הקב"ה: "עם יפה עינים" - עשיו מדעת עצמו הוא הורג, אבל זה (דוד) מדעת סנהדרין הוא הורג.

והיטב הגדיר את הדברים מן הרב קוק, במאמרו 'המספד בירושלים' (מאמר הדאי"ה עמ' 94):

קיבוץ הגבורה החמרית וכל התלוי בה, לתוקף עם וממלכה גדולה ואדירה בגויים, עם העלוי הרוחני היותר מרום וקדוש.

מקור נוסף המשלב את שתי הגבורות אצל דוד, הוא סדר יומו, כפי שמתואר בגמרא, במסכת ברכות (ג):

אמר ר' שמעון חסידא: כנור היה תלוי למעלה ממיטתו של דוד, וכיוון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו. מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר. כיוון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו. אמרו לו... עמך ישראל צריכים פרנסה... אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד. מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין...

נראה לי שניתן לדייק מהסוגיא שני דיוקים:

א. **דוד מאשר לחכמי ישראל לצאת למלחמה מתוך לימוד התורה שלו!** דווקא משום שישב ועסק בתורה מחצות הלילה, בשעה ש"דרך בני מלכים לקום בשלש שעות", היתה לו הסמכות המוסרית ויכולת ההחלטה להורות - "צאו ופשטו ידכם בגדוד". הבנה זו מאירה באור נוסף את שלמדנו לעיל על עדינו העצני הוא דוד עצמו, שהיתה לו היכולת במלחמה "להקשות עצמו כעץ", דווקא משום שבשעה שהיה עוסק בתורה היה "מעדן עצמו כתולעת". ויתכן שלא בכדי מתארת הגמרא את התעוררותו של דוד באמצעות הכינוי, שהוא כידוע כלי נגינה עדין, הרבה יותר מחוצרות ותוף המשמשים לעידודם של אנשי הצבא במצעדיהם ובמלחמותיהם.

ב. התעוררותו המוקדמת של דוד נובעת כידוע ממידת הגבורה, על פי דבריו המפורסמים של יהודה בן תימא: "הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגיבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים". את הגבורה הנדרשת מבאר ר' יעקב בעל הטורים באורח חיים סי' א':

לכן צריך האדם להתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו. ואף אם ישאנו יצרו בחורף לאמר - איך תעמוד בבוקר כי הקור גדול, או ישאנו בקיץ לאמר - איך תעמוד ממיטתך ועדיין לא שבעת משנתך - התגבר עליו לקום, שתהיה אתה מעורר השחר, ולא יהא הוא מעירך, כמו שאמר דוד המלך...

והוסיף על כך הרב קוק ב'מצות ראייה' (אר"ח סי' א):

יש לומר, שהארי הגבורה שלו קנויה בטבעו. הכי נמי צריך שיקנה האדם מידת הגבורה על ידי מה שירגיל את עצמו לזה, וישתמש בחכמה ודעת איך לקנותה בקנין גמור בנפשו כדי להשתמש בה לעבודת בוראו... ונראה לי דזהו חילוק בין מידת הגבורה למידת העזות. שעזות אע"פ שצריך להשתמש בה לעבודת השי"ת, מכל מקום המידה בעצמה היא פחותה, ואין לקנותה בתורת קנין בנפש, אבל הגבורה יפה היא בעצם ומעטרת את הנפש.

גבורת הארי ה"קנויה בטבעו" משתמש הרב קוק בעין איה' לברכות, כדי להסביר הבחנה בין גבורות של שני בעלי חיים כפי שמופיע שם בסוגית הגמרא בברכות - "עד חצות הלילה היה מתנמנם כסוס, מכאן ואילך היה מתגבר כארי", וכך פירש הרב:

דשני אלה הבעלי חיים הם הלוחמים ומנצחים, אלא שהסוס מוכן למלחמה לא מצד עצמו כי אם שיהיה כלי שימוש לאדם הרוכב עליו ... והארי

בגבורתו בעצמו משיב לשונאו גמול ... הכי נמי יש במלך שני מיני גבורות: האחד מצד עצמו ... הכח השני שמשמש בזכותם של ציבור ... הוא דומה לסוס שהוא ... רק בתור אמצעי והלוחם רוכב עליו ... זה היה כוחו של דוד עד חצות שהיתה עבודתו ותורתו במצב שאינו של שלימות גמור, כפי גדל ערכו, והיה משתמש בכוחם של כלל ישראל. מכאן ואילך היה מתגבר כארי, שבעצמו יריע ויצריח על אויביו ...

כאמור, עזות היא מידה פחותה, ולכן יש להשתמש בה במינון נמוך, ואך ורק בשעת הצורך. לעומתה הגבורה היא מידה חיובית, ויש לקנותה קנין גמור בנפש. אין להתעלם כמובן מכך שגם לגבורה יכולות להיות מספר השלכות שליליות שאותן יש למנוע. מניעה זו נעשית על ידי "בירור המידות ונסירתן" כמבואר ב'מוסר אביד' פרק ג'. הרעיון הוא ש"יש מידות שהן מצרניות מטבעו", היינו שסמוכות להן מידות דומות להן שהן פחות חיוביות, ולכן יש צורך בהבחנה ברורה:

וצריך האדם להעמיק לדעת להפריד בכוח החכמה והבינה, שעולות למעלה מטיבען של המידות, ... כל מידה ממידה שהיא מצרנית מטבעה, לקחת כל מידה בפני עצמה שלא תעלה ערבונה עימה... מכלל מידות הנפש המחויבות אל השלימות, היא גם כן מידת הגבורה שהיא גבורת הנפש, שאי אפשר כלל שיהיה מבלעדה שלם באמת בדעת וביראת ה', ומכל שכן אי אפשר מבלעדה לבוא להשגות נכבדות... וכן גבורת הנפש היא מידה יקרה מאד מצטרפת לכל קניין השלמות בין בפרט בין בכלל, אבל מעטים הם הקונים אותה על טהרתה מפני שהיא מצרנית בצורה לכמה מידות רעות, כעס, גאווה, שנאה, ניצחון, נקימה וכיו"ב. יש שהיא תימצא בין אותם שלא שמו אל ליבם יראת ה', אבל עם שכנותיה הרעות, ובאנשים שנטו שיכמם לסבול עול יראה, ולא השתדלו לעיין בפרטיות תקנת מידותיהם, לא הבחינו בינה לבין שכנותיה הסובבות אותה והזניחה כולה. אך בדרך הראויה, להפריד ולבור פסולת מתוך האוכל, כל שכנותיה הרעות תסורנה למשמעתה, אל הטוב והישר בעיני השי"ת.

רעיון זה הופיע כבר בבית מדרשו של הנצי"ב. לאחר שפינחס בן אלעזר מבצע מעשה של גבורה פיזית, בנוטלו רומח בידו ובהרגו את זימרי ואת כזבי, הוא זוכה מאת הקב"ה דווקא לברכת השלום, וההסבר לכך מובא ב'העמק דבר':

ובשביל כי טבע המעשה שעשה פינחס להרוג נפש בידו, היה נותן להשאיר בלב הרגש עז גם אחר כך. אבל באשר היה לשם שמים, משום הכי באה הברכה שיהא תמיד בנחת ובמידת השלום.

יסוד זה נשנה גם במעשה עיר הנידחת. לאחר שנצטוינו להכות את יושבי העיר לפי חרב ולהחרים את כל שללה, הובטחנו "ונתן לך רחמים וריחמך", וגם כאן מפרש הנצי"ב:

שההורג נפש נעשה אכזר בטבע ... אבל עיר שלמה בעל כורחינו עלינו להרגיל כמה אנשים להרוג ולהיות אכזרים ... על זה הבטיח שבזה שתעסוק

בזה בלי שום הנאה מכיזה, ישוב ה' מחרון אפו ונתן לך רחמים - מידת הרחמים.

נסכם איפוא ונאמר: הגבורה הפיזית, היכולה להתבטא במלחמה ואף בהרג, היא חיונית במקרים מסוימים, אולם חובה להתייחס אליה בערבון מוגבל מאד. לכן הכרחית ביותר הבקרה של החכמים, ובלשון המדרש שהבאנו לעיל "מדעת סנהדרין הורג". כך מסכם את הדברים הרב קוק ב'אורות ישראל' (1, ט):

ודאי יש צורך לעולם וגם לישראל בגיבורים כובשים. אבל מה שיתן את רוח הגבורה להיות הולך וחי, מתאים לטבע האומה במקוריותה, זאת היא כל תביעת הקדושה התורה והמצוה, גדול ההשגה וטהרת החיים וקדושתם.

מכאן כמובן ההתייחסות החיובית לכוח הגופני, כפי שמציין הרב שם (שם ה):

פיתוח אומץ הגופני שבישראל יוציא מן הכח אל הפועל אימוצי נשמה נפלאים, ואורה העליון של תורה ימצא את הבסיס האיתן הראוי לו, ויקמו לנו מאורי עולם, אנשי רוח א-להים, כבירי כח, שרים עם א-להים ועם אנשים ויכולים להם.

וב'אורות התחיה' (97"ג):

גדולה היא תביעתנו הגופנית. גוף בריא אנו צריכים. התעסקנו הרבה בנפשיות, שכחנו את קדושת הגוף, זנחנו את הבריאות והגבורה הגופנית, שכחנו שיש לנו בשר קודש, לא פחות ממה שיש לנו רוח הקודש ... כל תשובתנו תעלה בידינו רק אם תהיה, עם כל הוד רוחניותה, גם תשובה גשמית, יוצרת דם בריא, בשר בריא, גופים חטובים ואיתנים, רוח לזהט על גבי שרירים חזקים, ובגבורת הבשר המקודש תאיר הנשמה שנתחלשה, זכר לתחית המתים הגופנית.

ואין כמובן להתעלם מהסכנות ומהחסרונות, כדברי הרב שם (97"ד):

ואל יפלא אם יש חסרונות במהלך החיים של העוסקים באימוץ הגופני ובכל החיזוקים הארציים שבישראל, כי אפילו הופעת רוח הקודש צריכה בירור מתערובות יחצוחי טומאה שמתערבים בה והיא הולכת ומיטהרת, מתקדשת ומתבררת, פודה את עצמה מגלותה, עד שבאה לכלל צדיקים ואור נוגה הולך ואור עד נכון היום.

לאור מהלך זה, נשוב עתה לשני הקטעים מדברי הרב שהבאנו בראש מאמרנו, ובראשונה למובאה מ'אורות הראיה':

על עניין הגבורה שבאורות - זוהי תפיסת הגבורה כפי שלמדנוה; שילוב והשלמה בין הגבורה הגופנית לבין זו הרוחנית, כאשר גבורת הכוח, הגופנית, אינה רק אמצעי, אלא יש בה חיוב עצמי "בשר קדש", **הכל הוא קדוש ונשגב לאין חקר**. רעיון זה בא לידי ביטוי באישיותם של שמשון מחד גיסא, ושל בניהו בן יהוידע מאידך גיסא.

שמשון, הידוע בלשונו כשמשון הגיבור, **נשתבח אכן בגבורת גופו**, בלשון הגמרא (סוטה 7): "בין כתפיו של שמשון שישים אמה היה", אולם הכתוב מעיד

עליו "ותחל רוח ה' לפעמו" (שופטים יג כה), וחז"ל מוסיפים (סוטה ט): ש"השכינה מקשקשת לפניו כזוג".

בגמרא (ראש השנה כה), מדייקים מהפסוק "וישלח ה' את ירובעל (זה גדעון) ואת בן (זה שמשון) ואת יפתח", ולעומתו הפסוק "משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו", ש"שקל הכתוב שלושה קלי עולם כשלושה חמורי עולם, לומר לך ירובעל בדורו כמשה בדורו, בן בדורו כאהרן בדורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו". שמשון נכלל אמנם בקבוצת "קלי עולם", אולם שקול הוא כאהרן! בתולדות ישראל והאומות יש מקום לאישיות כשמשון, ומתוך הצורך הגדול של התגברות הקדושה בעולם באחרית הימים על ידי כנסת ישראל, מוכרחת גם הגבורה הגופנית להתעורר ברוב כח, זאת כמובן בלא לשכות שהיסוד הפנימי של הגבורה הוא בגבורה קדומה ברוחניות. בישראל קיים שילוב של שתי הגבורות, וכל העבודה של התגברות הגבורה הגופנית בכללות כנסת ישראל היא נמשכת מקדושת נזיר א-להים - שמשון הגיבור.

בניהו בן יהודע מופיע בפשוטו של מקרא כאיש צבא - "ובניהו בן יהודע על הצבא" (מל"א ד.ד.) - מפקד צבאו של שלמה המלך. גם תפקידו אצל דוד - "על הכרתי ועל הפלתי" (שמו"ב כ.כג; דה"א יח.יז), מתפרש בפשטות כתפקיד צבאי, כפי שתירגם יונתן בן עוזיאל "קשתיא וקלעיא". אלא שחז"ל מיחסים לבניהו תפקיד נוסף, וכך נדרש בברכות (ד.ט):

בניהו בן יהודע זה סנהדרין (רש"י: שהיה אב בית דין) ... וכן הוא אומר "ובניהו בן יהודע על הכרתי ועל הפלתי". ולמה נקרא שמם כרתי ופלתי? כרתי - שכורתים דבריהם, פלתי - שמופלאים בדבריהם.

תיאור גבורתו של בניהו נמצא גם בשמואל (ב' כג, כ-כב):

"ובניהו בן יהודע בן איש חילן רב פעלים מקבצאל, הוא הכה את שני אראל מואב, והוא ירד והכה את הארי(ה) בתוך הבאר (הבור) ביום השלג. והוא הכה את איש מצרי, (אשר) [איש] מראה, וביד המצרי חנית, וירד אליו בשבט, ויגול את החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו. אלה עשה בניהו בן יהודע, ולו שם בשלשה הגיבורים".

על פניו התיאור הוא של גבורה פיזית, כפי שאכן מפרשים רד"ק ורלב"ג, שהוא גיבור בן גיבור (בן איש חיל), הוא בא מעיר ששמה קבצאל, והוא היכה את גיבורי מואב או את עריהם הבעורות. אולם גם כאן חז"ל (בברכות יח.) נתנו לעניין לבוש רוחני:

"בן איש חי" - אטו כולי עלמא בני מתי נינהו? אלא בן איש חי - שאפילו במיתתו קרוי חי, "רב פעלים מקבצאל" - שריבה וקיבץ פועלים לתורה, "הוא הכה את שני אראל מואב" - שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני ...

הם הם הדברים שכתב הרב באגרת קדשו על בניהו בן יהודע האיש החי, שהיתה כל עבודתו גבורה פנימית של קדושה ביחודי קודש נשגבים ונוראים מאד, שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני. תפקידו הוא לאחד את שתי הגבורות לאחת!

לשתי גבורות אלו מכוון הרב קוק בפתגמו לחודש אייר שבו נפתח מאמרנו, בהתייחסו לאירועים היסטוריים שאירעו בחודש זה. **הגבורה העילאה של תלמידי רבי עקיבא**, רומזת למלחמותיו של בר כוכבא, שר' עקיבא ותלמידיו נטלו בהם חלק פעיל, "והוא (ר' עקיבא) היה נושא כליו של בן כחיבא המלך" כלשון הזהב של הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"א ה"ג). זוהי איפוא הגבורה הפיזית הגלויה. לעומתה, **הגבורה הצפונה של קדושי הקהילות**, רומזת לקהילות שו"ם שנהרגו על קידוש השם בעת מסעי הצלב (תתנ"ו), ושלזכרם ולעילוי נשמתם נתקנה תפילת 'אב הרחמים' הנאמרת על ידי קהילות אשכנז בשבת לאחר קריאת התורה, וכמה קינות בתשעה באב. הגבורה של למות על קידוש השם יש בה יסוד הגבורה הרוחנית הצפונה. אלא ששתי גבורות אלו מתאחדות על פי הסוד **בתורת הרזים של רשב"י**, שיום הילולא שלו אף הוא בחודש אייר (ל"ג בעומר).

לא בכדי חודש אייר מצוי בין פסח לעצרת. שהרי פסח מבטא את חרותנו הפיזית, ואילו עצרת, זמן מתן תורתנו, את חירותנו הרוחנית. כשם ששתי חרויות אלו מתאחדות, כך מתאחדות שתי הגבורות. אכן זכינו בדורנו לגבורות בחודש זה, יום העצמאות ויום ירושלים.

לא בכדי אנו מבכים את הסתלקותו של אהובנו משה ברי בימים שבין פסח לעצרת, שהרי הוא באישיותו, בחינוכו ובאורח חייו, איחד את שתי הגבורות, הגופנית והרוחנית, והיו לאחדים בידינו!!!